

"Spontanidrott inte mer jämlik"

(Publicerad i *Sydsvenskan* 13 oktober 2011.)

Aktuella frågor.

Kritiken mot den tävlingsinriktade föreningsidrotten för barn och unga utgår från schablonartade föreställningar om lek och spontanidrott, skriver två forskare och idrottsledare med anledning av konferensen Forum för barn- och ungdomsidrott som inleds i Malmö idag.

Idag inleds i Malmö en konferens om barn- och ungdomsidrott. Utgångspunkten är FN:s konvention om barnets rättigheter. Här möts idrottsforskare och idrottsledare för att diskutera barnrättsperspektivet och ”den goda barnidrotten”.

Ett viktigt initiativ. Det är också ett bra tillfälle att diskutera idrottsforskningens ofta onyanserade kritik av föreningsidrott för barn och ungdomar. Kritiken förbiser ofta relevant jämförelsematerial och utgår från schablonartade föreställningar om lek och spontanidrott.

En av de mest kritiska är nestorn inom svensk idrottsforskning, Lars-Magnus Engström, professor emeritus i idrottspedagogik vid Stockholms universitet. Han har under flera decennier riktat allvarlig och principiell kritik mot barn- och ungdomsidrotten, som beskrivits som inhuman och – eftersom tävlingsdeltagares prestationer värderas olika – stridande mot principen om alla människors lika värde.

Åsikten svävar fortfarande över mycket av idrottsforskningen; knappast någon annan verksamhet i skolan eller på fritiden tycks kunna mäta sig med föreningsidrotten då det gäller ”exkluderande effekter” och ”negativa upplevelser”.

Forskarna rör sig med en lekretorik där leken kontrasteras mot den allvarliga, vuxenstyrda och kravfyllda föreningsidrotten. När det gäller fotboll förklarar exempelvis pedagogen Staffan Karp:

”I och med att man når en viss ålder slutar leken, man registreras. Nu är fotbollen inte längre till för den aktiva, utan snarare är den aktiva, den femtonåriga fotbollsspelaren, till för fotbollen och föreningen.”

En annan pedagog, Bengt Larsson, menar att den icke ”föreningsstyrda” och mer lekbetonade fotbollen är mer jämlik – socioekonomiskt och könsmissigt – än den fotboll som finns i idrottsföreningarna.

Motsatsparen lek–allvar och spontanidrott–föreningsidrott används ofta på ett sätt som utesluter att lek och spontanidrott också kan vara allvarlig, kravfylld och innehålla exkluderingsmekanismer, och att föreningsidrotten kan innehålla mycket lekfullhet och spontanitet.

Men det finns mycket som talar emot påståendet att spontanfotbollen är mer jämlik än föreningsfotbollen, dels forskningsresultat – som uppenbarligen ignoreras – dels den reella utvecklingen inom svensk fotboll.

Innan Svenska fotbollförbundet i början av 1970-talet (motvilligt) tog sig an flick- och damfotbollen var det mycket få flickor och kvinnor som spelade fotboll, och många intresserade hindrades av normer och informella uteslutningsstrategier. Att man gick från spontanfotboll till föreningsfotboll blev grunden till den explosionsartade utvecklingen inom flick- och damfotbollen sedan 1970-talet.

I flera länder har idrottsforskare funnit att det på elitnivå i många idrotter finns en överrepresentation av personer födda tidigt på året. I Sverige är Tomas Peterson, professor i idrottsvetenskap vid Malmö högskola, ledande på området. Han har all heder av att ha påvisat den ”relativa ålderseffekten”. Men när det gäller frågor om mekanismerna bakom effekten och om botemedlen så är resonemangen mindre övertygande.

I den nyutkomna boken Talangutveckling eller talangavveckling skriver Peterson att Svenska fotbollförbundet bör lägga ner de regionala zonlägren och de nationella elitlägren, samt avskaffa flick- och pojklandslagen. De hindrar, menar han, seniorlandslagen från att bli så bra som möjligt och leder till att många som är födda vid ”fel tidpunkt” slutar spela fotboll.

Det sista påståendet beläggs inte empiriskt. Uppenbarligen förlitar sig författaren på den obevisade tesen att avhoppet primärt beror på föreningsidrottens prestationsfokusering. Han bryr sig inte om det faktum att det även i ideella ungdomsverksamheter som inte kretsar kring tävling är många som slutar när de kommer in i tonåren.

Rekommendationerna blir speciellt märkliga i ljuset av att författaren själv visar att den relativa ålderseffekten i F16-landslaget har minskat mellan 1999 och 2010: 2010 års lag hade exakt lika många födda på första som på andra halvåret. Detta indikerar att information och utbildning kan förändra sega strukturer.

Boken fokuserar på situationer där vuxna ledare väljer ut barn, och bryr sig inte om varför barn själva väljer som de gör. Det finns en tydlig relativ ålderseffekt redan innan barnen nått åldern för zonlägren, men den diskuteras inte. Barn som före 13-årsåldern ser att de för tillfället tillhör de sämre på planen väljer ibland själva bort fotboll till förmån för andra aktiviteter.

Inte bara i vuxen världen är framgång livsbonus som påverkar vad man väljer att göra.

Omkring 90 procent av alla barn deltar någon gång under sin uppväxt i föreningsdriven idrottsverksamhet. På Malmökonferensen presenteras boken För barnets bästa. En antologi om idrott ur ett barnrättsperspektiv. Mot den bakgrund vi beskrivit är det knappast en slump att omslagsbilden föreställer spontanfotboll. Bildvalet illustrerar åsikten att spontanidrotten ligger närmare den goda barnidrotten än vad föreningsidrotten gör. Men skiljelinjen mellan bra och dålig barnidrott går inom både spontanidrott och föreningsidrott, inte mellan dem.

Idrottsforskarna behöver fundera över sina tysta antaganden innan deras rekommendationer till idrottsrörelsen blir värda att ta på allvar.

JONNY HJELM

INGVAR JOHANSSON

Jonny Hjelm är professor i historia, ordförande i Mariehem SK damfotboll i Umeå och författare till boken Amasoner på planen. Svensk damfotboll 1965–1980. Han medverkar även i För barnets bästa. En antologi om idrott ur ett barnrättsperspektiv. Ingvar Johansson är professor emeritus i filosofi och har varit ledare inom Umeå IK:s damfotboll.